

PROFESORIAUS ADAMO ŽÓŁTOWSKIO
VIZITAS LIETUVOJE IR 1939–1940 M.
LENKŲ IR LIETUVIŲ SANTYKIŲ ATKARPA

SAULIUS SUŽIEDĖLIS

ISSN 1392-0588
2012. 57

Skaitytojui pateikiami du dokumentai, atskleidžiantys 1939–1940 metų lietuvių ir lenkų santykių atkarpą¹. Šie tekstai parodo profesoriaus Adamo Žółtowskio viešnagę Lietuvoje nuo 1939 m. gruodžio iki 1940 m. balandžio mėn. Dėl 1939 m. Molotovo–Ribbentropo pakto įvykusio Lenkijos valstybės padalijimo ir okupacijos Lietuvoje nebeveikė lenkų diplomatinė misija, tad A. Žółtowskio vizitas laikomas „neoficialiu“, nors pagal Lenkijos egzilinės vyriausybės premjero Władysława Sikorskio instrukcijas profesoriui buvo suteiktas valdžios patikėtinio statusas. Adamas Žółtowski (1881–1958), žinomas filosofas, kilęs iš garsios Sapiegų giminės, buvo gabus kalboms, studijavo Strasbūre, Berlyne, Heidelberge, 1904 m. įgijo mokslų daktaro laipsnį Miunchene, 1928–1930 m. buvo Lenkijos Seimo deputatas. 1939 m. rudenį per Lietuvą ir Švediją pasitraukė į Angliją. 1939 m. gruodį Angerse, Prancūzijoje, dislokuota Lenkijos egzilinė vyriausybė pasiuntė A. Žółtowskį į Lietuvą, kad užmegztų ryšius tiek su lenkų visuomenininkais, tiek su Lietuvos vyriausybės atstovais. Po karo jis apsigyveno Londone, aktyviai dalyvavo lenkų emigrantų kultūrinėje veikloje.

Dokumentuose išryškėja kai kurie charakteringi, bet kartu ir prieštaringi veiksniai, lėmę to meto lietuvių ir lenkų santykius. Kaip matyti iš dokumento „Instrukcja dla Prof. Żółtowskiego do Kowna“, Lenkijos egzilinė vyriausybė siekė neeskaluoti Vilniaus klausimo, tačiau neatsisakė teisių į visas tarpukario Lenkijos teritorijas. Įdomu tai, kad vietiniams lenkams buvo patariama priimti Lietuvos pilietybę, jeigu tai atitiktų jų ekonominius poreikius. Siekta užmegzti kontaktus ir su Kauno Lietuva, ieškant pritarimo pokarinės Lenkijos vadovaujamo Vidurio ir Rytų Euro-

¹ Tyrimą finansavo Lietuvos mokslo taryba (sutarties Nr. MIP - 09/2010).

pos bloko projektui. Tai turėjo sukurti ateities saugumo garantiją mažoms regiono valstybėms.

Iš A. Żółtowskiui įteiktų instrukcijų matyti, jog profesoriaus vizitas vyko tuo metu, kai Lenkijos vyriausybė dar išvelgė tam tikrų galimybių lietuviams ir lenkams tartis, bandyta rasti sąlyčio tašką. Dokumentas rastas Kalifornijos Stanfordo universiteto Hooverio instituto archyve, Lenkijos Respublikos užsienio reikalų ministerijos rinkinyje. Jo kopiją perdavė prof. A. E. Sennas.

1939 m. rudenį ir pavasarį, kitaip negu W. Sikorskio vyriausybė, lietuvių ir lenkų santykius vertino Vilnijos lenkų bendruomenė (vėliau abiejų nuomonės vis labiau sutapo). Tai matyti iš Lietuvos valstybės saugumo departamento (toliau – VSD) direktoriaus Augustino Povilaičio pasirašyto 1940 m. balandžio 20 d. biuletenio Nr. 130, „Lietuvių-lenkų santykiai (pagal prof. Ad. Żółtovskį)“, kuris saugomas Lietuvos centriniame valstybiniame archyve (toliau – LCVA). Dokumentas liudija, kad A. Żółtowskio vizitą akylai stebėjo ir sekė VSD agentai. Nepaisant tam tikros turinio atrankos ir tendencingumo, tikriausiai būdingo visoms slaptosioms tarnyboms, pažymėtina, kad tarpukario Lietuvos VSD veikė gana profesionaliai. Ypač kruopštumu išsiskyrė patyręs saugumo tarnautojas, ilgametis departamento direktorius A. Povilaitis, reikalavęs agentūrines žinias pateikti konkrečiai ir objektyviai. Tad nereikia abejoti, kad čia pateikti A. Żółtowskio žodžiai patikimai atskleidžia jo mąstysenos kontūrus.

Raportas perteikia svarbius lietuvių ir lenkų ilgalaikio konflikto aspektus, sunikinusius abiejų tautų istorinius ginčus. Lyginant VSD raporto tekstą su A. Żółtowskiui duotomis instrukcijomis, matyti Lietuvos lenkų, tarp jų ir dalies lenkų politinio elito, bei W. Sikorskio vyriausybės požiūrių takoskyra. Krinta į akį Adamo Żółtowskio samprotavimai apie po Pirmojo pasaulinio karo padarytas Lenkijos vyriausybės, konkrečiai Józefo Piłsudskio, politines klaidas. Itin aštrios kritikos nusipelnė gana griežta, A. Żółtowskio nuomone, netgi naivi Varšuvos pozicija Lietuvos atžvilgiu.

Raporte išdėstyta profesoriaus nuostata, kad mažų mažiausia Kauno Lietuva turėjo likti Lenkijos įtakos zonoje, buvo gana plačiai paplitusi tarp lenkų politinio elito. Tokia geopolitinė padėtis palaidotų Lietuvos vis keliamą Vilniaus priklausomybės klausimą. Be konkrečių geostrateginių ir politinių svarstymų, svarbu pabrėžti, kad A. Żółtowskio užfiksuotuose pokalbiuose išryškėja stereotipinė ir mitologizuota mąstysena apie lietuvių tautą. Juose pateiktas vaizdas gana atšiaurus. Lietuviai – primitivi, dar nebrandi valstiečių tauta, nepajėgianti sukurti autentiškai nepriklausomą valstybinį gyvenimą. Lietuviais, pasak A. Żółtowskio, lengvai manipuliuoja didieji kaimynai, pavojingi Lenkijos priešai: Rusija ir Vokietija. Lietuvių

liguistas antilenkiškumas išauga iš aukštesnės lenkų kultūros įtakos baimės, o lietuvių inteligentus lyg ir kankino nevisavertiškumo kompleksas.

Be pagrindinio Vilnijos ir Rytų Lietuvos klausimo, lenkų ir lietuvių santykius veikė ne vienas to meto dalykas. XIX amžiuje ir dar vėliau svarbūs buvo kalbos bei kultūros pasirinkimo ir nacionalinio identiteto klausimai. Tarpukario metais svarūs buvo sociaekonominiai faktoriai: trečiajame dešimtmetyje Lietuvoje vykdyta žemės reforma panaikino daugumą lenkiškų dvarų. Valstybiniu lygiu kilo tautinių mažumų teisių problemos. Vis dėlto svarstant apie lietuvių ir lenkų santykius itin svarbu įvertinti subjektyvius veiksnius: emocijas, nuo seno paveldėtų tarpusavio stereotipų ir įsivaizduotų neigiamų tautinio charakterio bruožų populiarumą, tikrų bei įsivaizduotų skriaudų sureikšminimą. Nors A. Povilaičio raporte kalbama apie A. Żółtowskio stereotipinę pasaulėžiūrą, kuriant mitus, lietuviai neatsiliko. Lietuvių literatūroje ir visuomeniniame diskurse buvo gajus klastingo lenko, paviršutiniško ir išdidaus pono, įvaizdis.

Tiesa, emocijomis ir stereotipais grindžiamos nuostatos istorikui sunkiau apčiuopiamos, nelengva jas dalykiškai įvertinti. Tačiau akivaizdu, kad šiais metais pagrįstos nacionalinės neapykantos vaidmuo itin sustiprėja karo ir smurtinio konflikto kontekste. Tai akivaizdžiai rodo 1943–1944 m. įvykiai, kai politiniai lietuvių ir lenkų nesutarimai išsirutuliojo į kruviną kovą, netgi susidorojimą su beginkliais Vilnijos gyventojais. To meto retorikoje pasigirdavo balsų, siūlančių problemas „galutinį sprendimą“. Kuo tai gali baigtis, nūdienos piliečiui tikriausiai nereikėtų aiškinti.

DOKUMENTAS NR. 1

INSTRUKCJA DLA PROF. ŻÓŁTOWSKIEGO DO KOWNA²

Prof. Żółtowski udajæ siæ do Kowna wzglædnie do Wilna jako møy zaufania Rzàdu Polskiego. Ma sobie zlecone trzy gùówne zadania.

1/ Ma w sposób jak najbardziej celowy rozdzieliã powierzone sobie fundusze. Sà one przeznaczone w pierwszej linii na pomoc dla uchodêców ciwilnych z Polski i winny znaleã siæ w rækach organizacji dziaujàcych na terenie Kowieñszczyzny wzglædnie Wileñszczyzny i dajàcych gwarancje sumiennego i umiejætniego zuýycia dostarczonych im úrodków. Poza naczelnymi organizacjami moýe Prof. Żółtowski pewne sumy przeznaczyã takýe dla poszczególnych placówek, jak Polskie Towarzystwo Dobroczynności w Kownie, Czerwony Krzyý, szpitale, szkoøy, przytuuki, instytucje religijne itp. Wreszcie pewna czæuã úrodków, które prof. Żółtowski otrzymuje przeznaczona jest na cele polityczne z wyàtkiem wojskowych i ma sùuýyã na podtrzymanie takich przedsiæwziæã zwùaszcza na Wileñszczyênie, które przyczyniã siæ majà do wzmocnienia ýwiouu polskiego miiejscowego i napùywowego.

2/ Prewajna czæuã dostarczonych do Kowna úrodków powinna jednak znaleã siæ w rækach tych organizacji, które w kaýdej z dwóch czæuci Litwy bødà mogùy byã uznane przez Rzàd Polski za realnà i prawowità reprezentacjæ miiejscowego spoùeczeñstwa polskiego. Organizacja taka zdaje siæ juý istnieã we Wilnie, a jest nià wedle nadeszùych do Paryýa wiadomosài Komitet Polski pro przedwodnictwem p. Krzyýanowskiego³ z

² Šaltinis: Hoover Institution, P-MSZ [Polska-Ministerstwo Spraw Zagranicznych], Box 5, [numeris], neda-tuota, instrukcijos.

³ Bronisław Krzyżanowski (1876–1943), lenkų visuomenininkas, advokatas, Lenkijos senato ir seimo narys, 1939–1940 m. vadovavęs Lenkų komitetui Vilniuje.

udzi aùem PP. Stani ewi cza⁴, Zwi erzyñski ego⁵, Ki ersnowski ego⁶ i Ýejmy. W Kowni e poseù Charwat⁷ ustanowi ù rodzaj Pol ski ej Komi sji Pol i tycznej z nomi nacji w osobach: PP. Konstantego Okul i zca⁸, Czesùawa Macki ewi cza⁹ i Zygmunta Szwoj ni cki ego¹⁰. Komi sja ta zupeùni e dotàd bezczynna nie zdaje si æ posi adaã ýadnego autorytetu w spoùeczeñstwi e pol ski m, dl atego Prof. Ýòutowski bædzi e mi aù prawo rozwi àzaã j à a natomi ast wi ni eñ si æ postaraã o przywróceni e do dzi aùal noúci dawnego Pol ski ego Komi tetu w Kowni e, który jako emanacja i stni ej àcych tam poszczególnych organi zacji ci eszyù si æ posùuchem i prawdzi wym autorytetem. W skùad nowego wzgl ædni e rozszerzonego Komi tetu Pol ski ego wej úã by zapewne powi nni PP. Konstany Pl ater¹¹, Prezes Pol ski ego Towarzystwa Dobroczytnoúci , ni ezmi erni e w ostatni ch czasach czynnego, a obok trzech wymeni onych powyýej czùonków „Komi sji Pol i tycznej “ j eszcze ewentual ni e byùy poseù Bàdzyñski , p. Bol esùaw Jasi ñski , Prezes Syndykatu Rol ni czego oraz przedstawi ci el Pol ski ego Zwi àzku Ludzi Pracy. W kaýdym razi e wydaj e si æ wskazanym

⁴ Witold Staniewicz (1887–1966), ekonomistas, Stefano Batoro universiteto profesorius, Lenkù komiteto narys.

⁵ Aleksander Zwierzyñski (1880–1958), politikas, žurnalistas, laikraščio „Dziennik Wileñski“ ir kt. leidiniù bendradarbis.

⁶ Tadeusz Kiersnowski (1896–1971), advokatas, Vilniaus lenkù veikėjas, Lenkù komiteto narys, po karo aktyviai dalyvavo Londono lenkù emigrantù veikloje.

⁷ Franciszek Charwat (1881–1943), lenkù diplomatas, 1938–1939 m. Lenkijos pasiuntinys Kaune.

⁸ Konstany Okulicz, pedagogas, lenkù gimnazijos Kaune globėjas.

⁹ Czesław Mackiewicz (1905–1977), pedagogas, Ukmergės lenkù gimnazijos mokytojas, Kauno lenkù organizacijos „Pochodnia“ gen. sekretorius, Kauno apskrities Armijos krajovos narys.

¹⁰ Zygmunt Szwojnicki (Szwojnicki) (1874–1955), Panevėžio lenkù veikėjas, pedagogas, laikraštlininkas.

¹¹ Konstany Plater (1886–1956), Lietuvos lenkù veikėjas, Kauno organizacijos „Pochodnia“ vienas iš steigėjų.

DOKUMENTAS NR. 2

VALSTYBĖS SAUGUMO DEPARTAMENTO BIULETENIS NR. 130, KAUNAS,
1940 M. BALANDŽIO 20 D.

Lietuvių–Lenkų santykiai¹²

(pagal prof. Ad. Póltovská)

Emigracinės Lenkų vyriausybės neoficialus atstovas prof. Adomas Póltovskis, būdamas Lietuvoje, turėjo glaudų kontaktą su Vilniaus Lenkų komiteto prezidiumu, su vietos Lenkų organizacijomis ir visuomenės veikėjais. Pymesniems ir patikimiems asmenims per ávairius pasikalbėjimus prof. Póltovskis yra pareiškęs savo nuomonę apie Lietuvio politikà Vilniaus krašte, apie Lietuvio ir Lenkų santykius, susidariusius po Lenkų valstybės kaptulaviavimo, ir, apskritai, papasakojo savo èia patirtus áspūdþius. Pats Póltovskis sakosi, kad jam bendrà nuomonę susidaryti padėjæ ávairios sluoksniø Lenkai, kurie á já kreipësi su ávairiais prašymais bei memorandumais, o taip pat anglø ir prancûzø pasiuntinybiø þmonës. Gautà iš Lenkø medþiagà ir priëlietuviuskus straipsnius, kuriuos gavæs iš prof. Konrado Górskio¹³, Póltovskis sakosi pasiësiæs Lenkø vyriausybei, o kitus duosias Lenkø spaudai Prancûzijoje. Su Lietuviais jis maþa tesusitikæs ir maþa tekalbëjæs. Todël kai kurie lojal esni Lenkai pareiþkia, kad Póltovskis, gal bût, dël to ir susidaræs nepalankias paþiûras á Lietuvius.

Póltovskio nuomone, Lietuvio samprotavimas remiasi ásitiki ni mu, kad, þlugus Lenkø valstybei, Lietuva galinti nebau dþi amai taikinti Vilniuje kraštutiniæ šovini stinæ ir ekstermi naci næ politikà. Nors Lietuviai gerbi à tik konkreèias jëgas,

¹² Šaltinis: LCVA, F. 378, ap. 10, b. 225, l. 486–503 (publikuojamo dokumento nei stilius, nei rašyba ir skyryba netaisyta, palikta originali).

¹³ Konrad Górski (1895–1990), istorikas ir literatas, 1934–1939 m. Stepono Batoro universiteto profesorius, 1940 m. dirbo Lietuvos TSR Mokslø akademijos bibliotekoje, po karo dëstë Torunës universitete, Lenkijos mokslø akademijos (PAN) narys.

taèi au jø apsigynimo instinktas liepi às jiems jau ši andien ieškoti argumentø, kurie sušvelnintø jø kaltæ lenkø tautos akyse tuo atveju, jei gu ji atgautø savo neprikl ausomybæ. Ši sisekimas visø pirma pasireiški às kèlime nuopel nø „dël pabëgëliø globojimo“. Taèi au kyl às klausimas, kuo bûsi às pagrãstas protavimas tø lietuviø, kurie tikëj àsi, kad lenkø visumenë sutiksianti su nesveiko šovinizmo politika Vilniuje. Tai gi jie manà, kad bausis ávykiai taip pal auši à tà visumenæ, jog up tariamà ramumà ir lietuviø aukojimà duonos gabal èl á, ne tik sutiksianti rami ai su lietuviø patvarkymais, bet ir stengsianti s dar prisitai kyti nauj oms aplinkybëms, kad, ásitekusi savo nuol aidumu val dþiai, susidarytø sauki ek galint geresnes bûvimo sàlygas. Taip elgtøsi lietuviai atsi radæ svetimøje okupacijoje. Jø psichika daranti tai, kad kiekvienos didesnës jëgos akivaizdoje tampà nuol aidûs ir pasirengæ visakam, bet, pajutæ savo persvarà, tampà išpuikæ ir neatodairûs. Pagal iau baili valstietiška prigimtis stumianti lietuvius spèlioti sovietø ir vokieèiø vali à, þemintis ir lankstyti s prieš juos. Apie pastaràjà dalykà, bet ko kita, liudija lietuviø spaudos pagyrimo himnas raudonosios Maskvos ir jos armijos garbei. Yra maþø tautø, kurios, pvz. kaip suomiø, turi nei os þymius didingumo požymius ir kurios dël to yra skirtos suvaidinti svarbø vaidmenà istorijoje. Lietuviai neprikl ausà tokios tautos. Daugelis jø, tikëdami esi nuol aidumo iš mûsø tautieèiø Vilniuje, nesupratæ, kad mûsø psichika esanti kitokia: nelaiminga, bet riteriška lenkø tauta niekada oportunisti nës priepasties nestatydavusi aukšèi au save garbës ir nesilenkusi prieš savo spaudëjà.

Val dþia drãsi ai varanti Vilniuje savo eksterminaci næ politi kà [pabraukta ori ginal e], nes j à pal aikanti visavissumenë, nei šskiriant në tø þmoniø, kurie savo laikubuvæ up susitartinimà su Lenkija. Jie tikëjæ josios jëga ir manæ, kad Lietuva up jos nugaros perkæsianti be didesnio sukrëtimø karo audrà. Ši andien jie negali dovanoti Lenkijai, kad ši savo katastrofa davësi progos ávesti á Lietuvà sovietø águlas ir, apskritai, upkvestijonavusi josios neprikl ausomybæ. Juo labiau jie tikëjæsi iš Lenkijos galingo globëjo, juo þemiau ji smukusi jø akyse. Dël šio nusivylimo jie smerkia lenkø tautà, ir jø

neapykanta jai taip toli siekianti, jog prašokanti kartais net ir paėmus kraštutinius tautininkus, išauklėtus neapykantos dvasiuje Lenkijai. Taip pat jø nuomone, Lenkija esanti lavonas, su kuriuo nereikià skai tytis, ir jos susmukimà reikià išnaudoti bent tam, kad ávykdytø lietuviø tautines aspiracijas Vilniuje.

Iš baudpavos laikopas lietuvius susidariusi nuomonė apie lenkus, kaip apie aukštesnės rasės žmones. Nepiūrint visø tautino atgimimo piniø pastangø, nepavykø jiems po nepriklausomybės atgavimo išplėsti iš lietuviø sielos šio komplekso, kuris prieš 1918 m. smarkiai veikė Lietuvos lenkinimo naujai. Net lietuviø tautinio judėjimo vadai pasàmonėje turėjo šà þemumo komplekso jausmà. Nes netikėjø, kad jø tauta atsi spirs lenkø kultūrai, ir kalbai, ir pasistatø sau aukšèi ausi à ti ksl à izoliuoti Lietuvà nuo Lenkijos.

Lenkijos katastrofos átakojė priimtyuose, apskritai imant, lietuviø protuose ávykø toks didelis pasikeitimas, kad ši andien jie jauèi asi aukštesni esà up lenkus. Galima pagal iau dar pastebėti tam tikrus ramumo komplekso likuèius. Jie pasireiškia tuo, kad lietuviams Vilniuje vis atrodà, jog lenkai þiūrã á juos iš viršaus ir traktuoja juos, kaip þemesnės kultūros žmones. Šiuo atþvilgiu lietuvi ai esà labai jau trūs, tiesiog ligi stabi jà, kad lenkai nelai kytø jø chamais. Taèi au vi sa tai esà þemesnio komplekso likuèiai.

Suprastinant nepaprastai komplikuotus reiškinius, paprastas lietuviø inteligentas prieina išvadà, kad tauta netekusi nepriklausomybės tik dėl to, kad neturinti politinio gabumø ir realybės pajutimo. Tuo tarpu lietuvi ai turã to pakankamai ir todėl ne tik sugebėjø savo mapà valstybëlæ apsaugoti nuo blogiausio karo eventualumø, bet dar pavykø jiems karo audrà išnaudoti ir atgauti Vilniø. Jø manymu, lenkø psichikoje glūdi iracionalios upuomazgos. Kaip gi ki taip paaiškintà faktà, kad Lenkija ëmusis taip nelygios kovos su Vokietija, upuot ëjusi Èekijos pëdomis. Net dabar neatsiradàs lenkiškas Hacha¹⁴, nors tik panašus á jã þmogus galëtø išgelbėti tautà nuo galutinio

¹⁴ Emil Hácha (1872–1945), politikas, Čekoslovakijos prezidentas, 1939-03-15 A. Hitleriui pateikus ultimatumà, pasirašė Čekijos perdavimo Vokietijai dokumentà.

i šnai ki ni mo. Esà, joks li etuvi s nepagal vosi às to, kad jei gu Lenki ja be kovos būtø pasi davusi Voki etijai, tai šis faktas në ki ek nebūtø pakei tæs josi os liki mo, nes ir lenkø, ir voki eèi ø pri eši ngumai kyl a dėl jos geopolit inės padėties, ir Rei cho poli tinių ai tikslai Lenki jos atpvil giu būtø likæ tie patys. Tuo tarpu lenkai, jei gu pasi davi me Voki etijai būtø ieškoj æ sau išsi gel bėj i mo, pergyventø dar di desnæ vi duj i nà tragedi jà, negu dabar, nes tada gal votø, jog su Prancūzijos ir Anglijos pagal ba būtø gal ėj æ voki eèi ams atsi spi rti ir tuo būdu išvengti bai saus liki mo. Juos būtø perseki ojus i taip pat mi ntis, kad, jei gu Lenki ja būtø nekapi tuli avusi, gal būt, voki eèi ai būtø nei šdràsæ su ja pradėti karà, kuri s ti kri ausi ai būtø pri vertæs ási ki šti sàj ungi ni nkams.

Pasak li etuvi ø, net Varšuvos gyni mas išrodæs, jog lenkams trūksta poli tinių samprotavi mo. Istori jos dėl ei buvusi sunai ki nta sostinė ir išpudyta daug josi os gyventojø. Li etuvi ai negali suprasti, kad esà apl inkybi ø, kuri ose di del ës tautos dėl istori jos yra pri verstos daryti di del es aukas, kuri os vi s dėl to savyje turi nëi os kùrybi nà pasël á atei èi ai. Taip pat ir tà faktà, kad Rydz Smiglas¹⁵ pasi rodæs ne tik netinkamu vadu, bet ir ðmogumi be ri teri škos dvasi os, nes nesugebėj æs mi rti dėl istori jos kovos lauke, Kaune esà árašoma lenkø tautos debi tan, nors jor armija davusi nemaþai di dvyr i škumo pavyzdþi ø.

Anot póltovski o, jauni mo tarpe yra ási gal ėj æs ási ti ki ni mas, jog karas su voki eèi ai s taip di skval i fi kavæs lenkus, kad Li etuva padari usi tiesiog kvail ystæ, pri imdama ul timatumà, nes ji nai gal ėj usi lenkø kari uomenæ gerai pamokyti, jei gu ši būtø išdràsusi ási brauti á jos teri tori jà. Nepaprastas li etuvi ø pri mi tyvi škumas daràs tai, kad ir kai kurie vyresni o amþi aus ðmonės sutinkà su šia nuomone. Tiek jauni mo, tiek vyresni osi os kartos tarpe lenkø val stybè ir jos organi zacija, lenkø kari evis ir kari ni nkas, kuri ø pri val umus pri paþi næs net pats Hi tleris, nuolat esà išjuoki ami. Neþpauga li etuvis su sadi stini u dþi augsmu juoki asi iš pargri uvusi o lenkø mi lþi no. Tas li etuvi s, kuri s jautè lenkø val stybei di del æ

¹⁵ Edward Rydz-Śmigły (1886–1941), maršalas, Lenkijos kariuomenės vadas, 1935–1939 m. faktinis valstybės vadovas.

pagarbà, dabar juoki àsi s i š jos kiek gal ás. Lietuvi ø spauda, norédama sovietams ir vokieèiams ási teikti, aštrinti savo liepuvà lenkø tautos ir jos katastrofos sàskaiton. Pakanka priminti, kad spaudoje pasi rodpi us þinutei, jog lenkø kariuomenës dalys nori nèi os pagel bėti Suomijai, liaudini nkø, kurie turá savo þmones vyri ausybėje, organas parašė, kad, esà, suomi ai parei škæ, jog nenori savo þemėje matyti lenkø kariuomenës, nes ji mokanti tik bėgti.

Taip pat Latvijoje ir Estijoje, kur lenkø kariuomenė buvusi labai gerbi ama, netekusi savo presti þo. Ir reiki si à nemaþø veiksmø jos garbei atstatyti maþesni ø Lenkij à supanèi ø tautø akyse, kuri os esanèi os linkusi os galvoti panaši ai, kaip lietuviai.

Man buvo kalbėta, sako Þóltovskis, kad dėl autori tetini o repi mo Lietuvoje, Pilsudskis ir jo þmona, nepi ùrint antagoni zmo Lenkijai, daugelyje atvejø buvo statomi pavyzdþiu. Taip pat nesanti atsi tiktinai supuol anti aplinkybė ir tas faktas, kad po geguþės perversmo Lenkijoje, ávykæs panašus perversmas 1926 m. gruodþi o mënésá ir Lietuvoje. Jo ávykdymas ir tiksl as nepaprastai buvæ panašus á geguþės revoli uci j à. Autori tetinis repi mas Lietuvoje nekartà ieškoj æs ákvėpi mo Pilsudskio vyri ausybės politi nės veiklos metoduose ir ideal uose [pabraukta originale]. Dabar gi prezidenti o Smetonos šal ini nkai kartu su demokrati nëmi s grupėmi s kal ti nà sanaci jos val dþi à dėl Lenkijos katastrofos ir sakà, jog kiekviena tauta turinti toki à vyri ausybæ, koki os ji upsi tarnauj anti. Vi same tame esà daug piktos val ios, nes Lietuva þinanti, jog didel ė lenkø dauguma legioni næ kli kà lai kà okupantai s. Jei gu lenkø tauta j ø nenušlavusi nuo politi ni o gyveni mo pavir ši aus, tai tik dėl to, kad þinojusi, jog savo noru nepasi trauksi à, o jos patri otizmas nel ei dæs pradėti vi daus karà. Taip pat jos patri otizmas liepæs j ai i šorės bai saus pavoj aus aki vai zdoje susi burti api e i š tikrøj ø maþai populi arø, nors nepaprastai rekl amuoj amà, vyri ausi à vadà ir neapkenèi amà vyri ausybæ.

Tuo tarpu lietuviai nesuprantà, kad pogeþupi nis repi mas, nepi ùrint vi sò jo nusi kal ti mø up val stybės si enø ir jo mi rštamø nuodėmi ø upsi eni ø politi koj e, negal ėj æs áspėti katastrofø, tos tautos, kuri vos 20 metø, kai atgavusi savo nepri kl ausomybæ,

ir kuri gyvenanti dideli dalimi sunaikintoje teritorijoje, nes turėjæs susiremti su didþiausia pasaulyje galybe, sukaupusi a savo jægas á kumštá, nukreiptà prie Lenkijà. Kaune nesuprantama, kad be geopolitinës Lenkijos padëties, svarbiausia jos þlugimo prieþastis tai negirdëtas Anglijos ir Prancûzijos politikos trumparegiškumas savo laikui, kurios, taip pat savo nelaimi, leidusi os augti imperalistinës Vokietijos jëgai, turëdamos dar neseniai galimumà sudrausminti; Anglija net padėjusi šiai galybei pagriðdà, finansuodama savo laikui kartu su Amerika vokieèiø pramonæ. Susipratusi jinai taip vël ai, kad daugelis sàjungininkø draugø neutraliose valstybëse nesà 100 % ásitikinæ jø laimëjimu.

Kai kuriø lietuvio vaizduotëje konspiracinë veikla Vilniuje ágyjanti nepaprastà dydá. Suëmiuose, padarytuose ryšium su tariamai priešiëtiuviškø organizacijø išaiškinimu, áþiûrëta vël naujò árodymø, kad lenkø psichikoje esà iracionaliø upuomazgø, kurios stumiànëios lenkus prie nesàmoni ngø veiksmø, prieðtaraujànëiø paëiam elementariusi am tikrovës pajutimui.

Ásitikinimas, kad lenkø tautai trûksta politinio pajutimo, átvirtinàs lietuvuose jø viršenybës pajutimà ir patvirtinàs tvirtos Vilniuje taikomos rankos politikos teisingumà. Taip pat ši politika remiama esanti tuo, kad Vilniaus lietuviø persekiojimai lenkø laikais duodà pagriðdà nesivarþyti su lenkø višumenæ [pabraukta originali e]. Rastas slaptas vai vados Bocianski o¹⁶ memorandumas, kuris buvæs Kaune viešai atspausstas, tapæs pripaþintas nepalauþiamu išrodymu, kad lenkø administracija siekusi nutautinti lietuvio mapumà. Iš tikrøjø šis memorandumas liudijàs, kad Pilsudski o¹⁷ politika, pataikaujanti lietuvio provokacijoms, tikintis, jog lietuviai susiprasirà, padràsino Kauno vyriausybæ, kad ji beveik atvirai rëmusi lietuvio ardomàjà darbà Vilniaus krašte. Lietuvio mapuma joki u būdu nebuvo pavoþinga lenkø valstybei. Taëiau, kada po Pilsudski o mirties buvæ nuspræsta baigti šia

¹⁶ Ludwik Bociański (1892–1970), pulkininkas, Lenkijos seimo narys, 1935–1939 m. Vilniaus vaivada, pasiþymëjæs lietuviø ir baltarusiø maþumø atþvilgiu grieþta politika, po karo emigravo į Didþiąja Britaniją.

¹⁷ Józef Piłsudski (1867–1935), kilęs iš Lietuvos maršalas ir Lenkijos valstybininkas, 1926–1935 m. faktinis Lenkijos vadovas.

pro pirštø piūrėjimo politikà á Kauno provokacijas, nutarta sudrausti jo machinacijas Vilniaus krašte.

Reiki a neupmirsti, kad vyriausybė, imdamasi drasti niø metodø Vilniuje, ásigyjanti sau populiarumà krašte, ir upimdamà já Vilniaus reikalais, turi galimumà nukreipti jo dėmesà nuo nepaprastai sunkios Lietuvos tarptautinės padėties.

Priėšakyje priėpasėiø, kurios paskatiniuos tai kyti drastinius metodus, stovàs taip pat ir noras átikti Maskvai ir Berlynui, kurie bijàsi, kad Vilnius galàs tapti Lenkø atgimimo centru. Sovietø ir vokieėiø spauda bei radijas daug kartø jau minėjà, kad Lietuva teikianti Lenkams Vilniuje per daug laisvės. Dėl to savo nepasitenkinimà pareiškæs polpredas¹⁸ Kaune per sausio mėnesio pabaigoje surengtà Lietuvio politinems, laikraštiniukø, mokslø ir kt. sferoms priėmimà. Pasak Prestono¹⁹, Pozdniakovas tiesiog pareiškæs, kad „liberalinė“ Lietuvos politika Vilniuje esanti palanki Lenkø vi suomenės nepriklausomybės svajonėms, kurias palanki „nė kiek nevarpoma“ Lenkø spauda, nuolat rašanti apie Angers²⁰. Tai gi, sovietø ir vokieėiø nusi statymas pymi ai paveikæs politinio kurso suástri nimà Vilniuje [pabraukta ori ginal e].

Dóltovskis perskaitæs vienam asmeniui tokià ištraukà iš memorandumo, kurà jam áteikæs Lenkø komiteto prezidiumas Vilniuje:

Kauno ir Varšuvos santykiø normalinimo laikotarpyje, priėš pat karà, Lietuviai, mokà galvoti politinėms kategorijomis, kaskart labiau buvo bepradedà suprasti, kad pretenzijos á Vilniø yra pasenæs dalykas, ir pamàpu kaskart labiau pradėjo sutikti su mintimi, jog Lietuva neturi jokio šansø tai ávykdyti. Lietuva buvo visai nepasirengusi perimti Vilniø [pabraukta ori ginal e], neti kėtai upklupta sovietø dovana, turėjo tenai improvizuoti savo elgesiø programà. Dėl to visa

¹⁸ Polpredas – rusiško diplomatinio termino *полномочный представитель* sutrumpinimas lietuvių k.; šiuo atveju Nikolajus Pozdniakovas (1900–1948), 1938–1940 m. SSSR įgaliotasis pasiuntinys Lietuvai, po aneksijos buvo VKP (b) ir SSSR Liaudies komisarų tarybos įgaliotinis Lietuvos SSR, aktyvus krašto okupacijos ir sovietizacijos dalyvis.

¹⁹ Thomas Hildebrand Preston (1886–1976), britų diplomatas, 1929 m. konsulas Kaune, nuo 1939 m. *charges d'affairs*, nuo 1940-06-12 nepaprastas pasiuntinys ir įgaliotas ministras Lietuvai. Po sovietų okupacijos dirbo diplomatinį darbą Ankaroje ir Kaire.

²⁰ Miestas Vakarų Prancūzijoje, kur 1940 m. buvo įsikūrusi Lenkijos egzilinė vyriausybė.

eilė lietuvių patvarkymų turi aiškias improvizacijos pėmes [pabraukta originale]. Taip pat Lietuva neturėjo jokio aparato, parengto eiti pareigas Vilniuje. Šis aparatas, sukurtas ad hoc, negalėjo tinkamai veikti. Ypač aiškesni oji administracija ir policija, sudaryta daugiausia iš nepaprastai primityvių ir kraštutinių šovinizmu persunkusių dvasios žmonių, pasirodė netinkama savo uždaviniams.

Lietuvių politiniai metodai Vilniuje pasižymi savo neatsipvelgimu, paremtu nebausti numo pajutimu.

Lietuva esanti policinė valstybė, kuri aiškesnio sėtumo principo laikymas mažiausiai rūpūs.

Šie tvirtinimai buvo paremti višais pavyzdžiais. Be kitko, buvę nurodoma, kad pėmesnėje administracijoje esę paplitę kyšiai. Girdi, up kyšius buvo gautos kelios lietuvių pilietybės.

Perskaitęs šią ištrauką, Póltovskis pabrėpė, kad Lenkų komiteto prezidento manymu, premjeras Merkys²¹ priklausė tiems negausiems lietuvių politikams, kurie suprantą, kad Vilniuje tai komiteto metodai nesą tinkami. Tokiā pat nuomonę Póltovskis išgirdė iš anglų chargé d'affaires Prestono, kuris esą neseniai su Merkiu kalbėjėš Vilniaus tema. Póltovskis tvirtina, kad Prestonas jam pareiškėš, jog šovinistinių sferų ataka esanti taip didelė, kad net vyriausybės galva negalės perforsuoti savo pažiūros.

Póltovskis sako girdėjėš, be ko kita, iš Prestono ir prancūzų pasiūnti nybėje, kad Kaunas esąs aiškesnis, jog Lietuva Vilniaus reikalų turinti labai rimtų argumentų ir eventuali oje Vilniaus byloje jos balsas galės sverti daugiau, negu Lenkijos. Tame Póltovskis mato mi egalomanijos pasiūškimą, kuri esanti labai tipiška lietuvių primityvi ai prigimė ai. Ši ai mi egalomanij ai didinās aiškesnimas, kad Lenkų valstybės plūgimas ārodėš, jog lietuvi ai tur ai didesn ai, negu lenkai, politin ai ir tikrovės pajautim ai. Nepiūrint jau to, jog Lietuvos kokybinis svoris višada būsiās menkas, pažiūrus su Lenkijos,

²¹ Antanas Merkys (1887–1955), karininkas, politikas, 1927–1932 m. Klaipėdos gubernatorius, 1934–1939 m. Kauno burmistras, 1939 m. spalį paskirtas Lietuvos igaliojini Vilniuje, 1939-11-21–1940-06-17 paskutinis Lietuvos ministras pirmininkas.

bal sas nukankintos ir karpygiškos tautos, kuri nepasidavusi vokiečių armijai ir kurios armija kovojusi šalia sąjungininkų, būsiąs višada svaresnis, negu tų valstybių, kurios ne tik nieko nepadarė, bet, kaip Lietuva, laipėsi pasaulio padegėjams vokiečių ir sovietams. Nusi statymą tokių valstybių, nusi kalstomos Berlyno-Maskvos bendrovės agąsdi ntų, galima esą pagal iau ir suprasti, taėi au šios valstybės taikos konferencijoje turėsi anėios tikriausiai labai menką balsą.

Taip pat, turbūt, būsiąs atkreiptas dėmesys ir á tai, kad Vilniuje tai koma Lietuvos politika nesutinkanti su idealais, dėl kurių kovoją sąjungininkai. Anglų ir prancūzų opinija pradedanti suprasti, kad ši politika daugelyje atvejų imanti pavyzdá iš prūsų ar tiesiog hitleriškų metodų. Štai pavyzdžiui „Victoire“ atspaudė straipsnà, lyginantá Lietuvius su „bošais“ (vokiečiais). Jo autorius pasakojæs Lietuviams teisybę tokiuje formoje, kad net pasiuntinys Dulong buvæs šiek tiek pasi piktinæs.

„Stiprūs“ Lietuvos argumentai Vilniaus reikalė esą ne kas kita, kaip smarkiai išplėsti istoriniai argumentai, paremti nami ne historiozofija, kuri esanti skubios politikos patarnavimas ir kuri tuo būdu neturinti nieko bendro su mokslu. Kai dėl „pasi sekimų“ šiame reikalė tarptautinėje plotmėje, išskyrus sovietų nusi statymà, pradedant pirmąjį sutartimi su Lietuva 1920 m., apsiriboją, ti esą sakant, Haagos Tri bunol o 1931 m. sprendimà dėl Lentvari o-Kai ši adori o linijos atidarymo.

Ki tas dal ykas, kad Lietuvos diplomati ja stengsi anti s išnaudoti savo argumentà, turėdama savo rankose Vilnių. Ir atrodà, kad Lietuva nesutiksi anti savo noru su nepalankiu jai atitinkamų, tarptautinių veiksnių sprendimu, jei gu ši e nesugebėsi à ar nenorėsi à priversti jà klausyti, kas pagal iau reiki à pripažinti neáti kėti na. Vi skas pasisakà up tai, kad tik tikrai gri eptų santykių áta koi je Lietuva sutiksi anti grąpi nti Vilnių tei sėtam jo savininkui.

Pól tovskis priduri a, kad ši a tema jis daug kalbėjæs su Prestonu, kuris tik paviršuti niškai papástàs Vilniaus reikal à bei daugelio dalykų jame nesuprantàs.

Lietuviø reikalas, anot Póltovskio, būtø buvæs jau seniai išspræstas atitinkamai Lenkijos interesams, jei gu Pilsudski s upuot pygiavæs á Kijevà, būt pasukæs á Kaunà. Sugriovus savo laikukinø sienà, kuri à iškël è Kauno tautininkai, Lietuva būtø neatsi spyrusi lenkø kultūros, o vèliau ir politikos penetracijai. Tai gi, müsø rankose būtø atsi radæs raktas á Pabal tija, koki u yra Lenkijai Lietuva. Savaimè Lenkija būtø turèjusi tapti Iemi amu veiksmu Pabal tityje, o visø pirmajos sena provincija Inflantai, kur lenkø kultūros ir kalbos átaka yra ási šaknijusi tiek stipriai, kaip ir Lietuvoje, būtø patekusi á müsø rankas. Ir kaip n, ar tada nebūtø tiek rimtas bendrininkas Prancūzijai ir Anglijai, kad lenkø savo laiku padarytas áspèjimas dël vokieèiø pavojaus nebūtø likæs bal su, šauki anèi u tyruose, ypaè jei gu Lenkija ne tik būtø tvirta šiaurës rytø Baltijos pakrantèse, bet dar turètø karinæ sąjungà, sudarytà su Èekoslovakija dar pirmaisiais nepriklausomybës metais. Be to, turèdama karinæ sutartà su Rumunija, Lenkija dël savo geopolitinës padèties būtø labiau skirta vadovauti Mapajai Santarvei, negu nutolusi Prancūzija, kurios sąjungos su šios Santarvës dalyviais visada iš esmës buvusi os iliu zori nës. Iš tikrøjø, gal ingai Lenkijai, susitariusiai su Èekoslovakija ir Rumunija bei per Lietuvà domiuojanèiai Pabal tyje, būtø gal èjæ pavykti sucementuoti Mapàjà Santarvæ taip, kad kartu su ja sudarytø gal ingà politiná blokà nuo Baltijos iki Adrijos ir Juodosios jūros. Sąjunga su toki a Lenkija būtø visada labai vertinga Prancūzijai. Tada Lenkija būtø buvusi iš tikrøjø rimtas bendrininkas ir jai, ir Anglijai.

Kaip tik toki o bendrininko trūkumas Europos Rytuose niekai s pavertè Anglijos ir Prancūzijos politikà Vokietijos atpvilgiu, o vis a tai savo ruoptu pastùmèjo á klaidingà kelia Pilsudskio-Becko upsi eni o politikà.

Pilsudskis upsi eni ø politikoj e padarè dvi pagrindi nes klaidas [pabrèpta ori ginal e]: 1) upuot paèmæs Lietuvà Lenkijos globon, o tatai buvo gal imas lengvai padaryti, sumušus sovi etø armija, leido Kaunui susisiekti su lenkø pri ešais ir paremti savo upsi eni ø ir vidaus politikà pri ešlenki škais šuki ais;

2) ágydamas valdþi à 1926 metais sutrukdë Aleksandrui Skrzyńskiui²² susitarti su Èekoslovakija.

Pagal esamas þymes, sako toliau Póltovskis, Lietuvi ai tiki, kad jø ūki o aparatas su visu jo kooperatyvø tinklu bus tas árankis, kuri o pagal ba bus galima palenkti sau plaèias gauto Vilniaus krašto dalies miestø ir kaimø gyventojø mases. Vi sø pirma iš vietos lenkø kalbø matyti, kad šis aparatas nekaip veikia. Antra vertus, daugėja þymiø, kad Lietuva Vilniuje ir jo provincijoj e stoji tokio ekonominiø updavi niø aki vai zdoje, kuri e prašoka josi os išgal es, ypaè dabarti ni ai s lai kai s, kada jos finansinë padëti s, dël devi zø²³ áveþi mo stokos, ki ekvi enà mënésá bl ogëja. Vokietijos ir Sovietø spaudþi ama, Lietuva turi kreipti savo eksportà á šias valstybes, gauna up tai iš jø būtin as prekes, o kartai s ir ni eko: pasi þadëji m à atsi skai tyti ateit yje. Pelni ngas eksportas á Anglij à, duodàs devizas, nutrūko. Toki omi s apl i nkybëmi s būti ni ausi ø prekio áveþi mas maþëja baimæ kelianèi u būdu. Ši s reikal as Lietuvai yra tuo bl ogesni s, kad ji pati savo gyventoj am s pateikti gali tik ūki o gami ni us ir tai su sàlyga, kad kaimas turi gyventi iš upsi eni ø vi sà ei l æ pramonës gami ni ø, būti nø ūki o gamybai .

Vi sa tai rodo, kad būvi o sàlygos Lietuvoje bus kaskart sunkesnës, ir to pagal i au pati vyri ausybë nesl epi a. Plaèi osi os masës paprastai kalti na dël to vyri ausybæ. Kadangi pasi rodë, kad Vilniuje pri eš 1939 m. rugsëj o mënésá buvo lengva gyventi , tai , vi sø manymu, Lietuvi ai pasi rodæ bl ogesni up lenkus. Ši s ási ti ki ni mas augi di dëj ant ekonomini am s sunkumams. Pri epasti s dël nepasi tenki ni mo yra di del è, nes atlei di mo aukø yra daug ne tik i ntel i gentø, bet ir plaèi øj ø masi ø tarpe. Gausi ø atbëgël i ø išsi unti mas iš Vilniaus, pri e kuri ø Lietuvi ai taip pat pri skai to dar ir daugel à vi eti ni ø gyventoj ø, nè ki ek nepageri ns gausi ø pal i kusi ø tenai bedarbi ø padëti es. Neturi nèi ø darbo þmoni ø verti mas di rbt i mi škuose ar išsi unti mas jø á krašto gil umà yra tik pali atyvas. Vyri ausybë neturi programos, kuri numatyt bedarbës probl emos išsprendi m à Vilni uje.

Lietuvi ø tvi rti ni muose, kad lenkø vyri ausybë skri audusi

²² Aleksander Skrzyński (1882–1931), politikas, 1925–1926 m. Lenkijos ministras pirmininkas, 1922–1926 m. užsienio reikalų ministras.

²³ *Devizas* – polonizmas, susiformavęs dėl prancūzų kalbos įtakos, šiame dokumente reiškia *valiutą*.

Vilniaus kraštą, yra daug neteisybės ir demagogijos. Dėl daugelio priežasčių Kauno Lietuva negali prilygti Vilniaus kraštui. Pavyzdžiui, Lietuva neturi nė šiek tiek panašaus muštinkelio tinklo, kaip Vilniaus kraštas. Gelėpinkelio stotys Vilniaus krašte daugiarsi turi europišką išvaizdą, tuo tarpu Lietuvoje riogso apiplėštos maskolinio paliktos būdos. Kiekviename pingsnyje krinta akis nepaprastas primityvumas, kuris charakterizuojas taip pat ir žmones.

Póltovskio manymu, ekonomini s Vilniaus krašto lygis prie lietuvių valdžios nusmūksis atitinkamai Lietuvoje esamiems santykiams. O vilnietis, kad pavyksią gyventojus laimėti sau jų būvimo sąlygų pagerinimui, neišsipildysianti, kad ir dėl to, jog toks pagerėjimas negalės išvykti, nes jis neturės jokių davinio lietuvių tikrovėje.

Ekonominiai išskaidinimai turą nuvilinti, o tokio idėjinio atpvilgiu, dėl kurių lenkas galėtų solidarizuoti su lietuvių politika Vilniuje, nesą.

Tolimesniuose išvedėjimuose Póltovskis sako: pagal teisingą kai kurių lenkų komiteto prezidiumo narių manymą, lietuvių politika Vilniuje yra lošimas „krajovcams“ ir prastiems žmonėms laimėti.

Jeigu liudvikas Abramovičius išgiirsto²⁴, kaip lietuvi ai interpretuoja jo ideologiją, apsiverstu karste, nes jie nesupranta, kaip tatau išrodo, be ko kita, publicistiniai prof. Mykolas Roemeris²⁵ pareiškimai, kad „krajovcų“ programa netelpa tautinės lietuvių valstybės rėmuose. Ji sukosi apie koncepciją valstybės, apimančios istorines Lietuvos žemes, būtent ji (programa) operuoja daugelio tautybių sąvokomis ir todėl yra tautinės valstybės ar kiekvieno šovini zmo anti tezė.

Zoologiškas šovini zmas padarė tai, kad lietuvi ai nustūmė nuo savęs „krajovcų“. Dar ne taip seniai Stanevičius²⁶ ir

²⁴ Ludwik Abramowicz-Niepokójczycki (1879–1939), Vilniaus lenkų veikėjas, redaktorius, žinomas vad. krajovcų ideologijos šalininkas, pripažino Vilnių istorine Lietuvos sostine.

²⁵ Mykolas Roemeris (1880–1945), profesorius, teisininkas, Lietuvos konstitucinės teisės vienas žymiausių tyrinėtojų.

²⁶ Witold Staniewicz (1887–1966), ekonomistas, Stepono Batoro universiteto profesorius, Lenkų komiteto narys.

Jundziilla²⁷ mėgino surasti su kai kuriais lietuviais bendrą kalbą, bet, nepiūrint viso jė kompromisiškumo, tatau jiems nepavyko padaryti.

Taip pat turi nuvilti lošimas ir prastam žmogui laimėti. Lenkø vi suomeni Vilniuje yra žinoma, kad skubotas ir ákyrus lietuviø kalbos primetinėjimas kiekviename žingsnyje taip pat labai piktiñas ir prastà žmogø. Vilniaus vepėj as niekada neupmiršo, kad lietuviai grasiñdami darbo atėmimu, vertė per du mėnesius išmokti lietuviø kalbà, nors šis sumanymas kol kas dar neági jo administracini o ásakymo formos.

Lietuviñimo patvarkymai sutinka kuo didži ausi à pasi pri ešini m à iš prastø Vilniaus lenkø žmoni ø pusės. Gi brutalūs lietuviø policijos metodai sukeli a tiesiog pl ài ø masi ø pasi piktiñimà. Ir netrūksta žymi ø, kad pardavė ja, vepėj as, smulkus prekybini ñkas, namø sargas ir pan. Ii ks nepermal dauj amais lietuviø priešais, kuriuos, jausdami savo tautos kultūri nà aukštumà, lai ko žemesnės rūši es okupantai s. Jei gu lenkas, kilæs iš kitos krašto dalies, ne visada buvo „pilko“ vilniei o maloni ai sutiñkamas, tai atėj ūnai iš Lietuvos kel i a j am e tiesiog neapykantà ir pani ekà.

I šskai èi avi mai laimėti Vilniaus prastà žmogø negali išsi pildyti, nes visi to miesto lenkai, nei šskiri ant n è žemesni ø sluoksni ø, per ilgus amžius davė daug árodymø, kad jø lenki škumas, dėl kuri o atkakliai kovojo su maskoliais, nėra konjunktūri nis.

Visi charakteri zuoja lietuvius, kaip blaivius ir praktiškus žmones. Eiti „su lazda prieš saul è“ nėra jø prigimtyje. Bet dėl lietuvi ø galimumø Gedi mi no mi este real i ame lietuvi ø prote, romanti škos Vilniaus koncepcijos apvaisi ntame, kilo vyl ius. Šà pasi rypi m à sti pri na ási ti ki ni mas, kad jei gu lenki škà Kaunà pavykø sul ietuvinti, tai t à pat à b ūsi à gal ima padaryti ir su Vilni umi. Taèi au upmi rštama, kad Vilnius ilgus ši mtmei us buvo centras, pui ki ø lenkø patrijoti ni ø, kultūri ni ø ir i ntelekti ni ø vertybi ø, spindul i uoj anèi ø á pl ài as krašto sri tis, ir visada turė jo di del i ø lenki škø tradi cij ø, kuri ø n è di žpi ausi a sveti ma pri evarta negal èjo upgesi nti. Tuo tarpu Kaune,

²⁷ Zygmunt Jundziłł, profesorius, laikraštininkas, rašęs Vilniaus lenkų laikraštyje „Gazeta Codzienna“.

buvo tolima provincija, turás negausià lenkø inteligentià, kuri, atgavus Lietuvai nepriklausomybæ, dalinai emigravo á Lenkijà. Likusioji dalis išmirë. Šiandien lenkø inteligentø, gyvenanèiø Kaune, yra maþa saujelë. Esant tokioms sąlygoms, lietuviams buvo lengva já sulietuviinti.

Taèiau vis dėlto lietuviams visiškai išnaukinti lenkiškumą Kaune nepavyko. Dar ir šiandien galima jø rasti po lietuviškumo pokostu. Nors ir persekiojamas ir þeminamas, bet vis dėlto gyvuoja. Nors valstybës tarnautojams ir draudþiama naudotis lenkø kalba, taèiau daþnai ji girdima gatvëje ir kitose vietose. Kalbëta man, sako, þóltovskis, kad lenkø kalba ypaè esanti paplitusi Kauno priemiesèiuose, kur gyvena vargingi lenkai. Jie neturi ko netekti, todėl ir nesiskaità su valdþios pykëiu ir nesivarþà naudotis lenkø kalbà gatvëje ir þan.

Jeigu Kaune yra taip po 20 metø griëptos kovos su lenkiškumu, kaip gi bergþdþios yra lietuvio viltys, kad jiems pavyksià nutautinti prastà þmogø Vilniuje.

Iš pasikalbëjimø su Prestonu bei iš savo pastebëjimø þóltovskis priëjæs išvadà, kad þsieniø politikoje lietuvio þapiûros ir nuotai kos yra dinamiškos, o nusi statyme Vilniaus atþvilgiu domiuoja statikos elementai. [pabraukta ori gi nal e]. Pirmas dalykas pasireiškia daugi ausiai nuotai kos Maskvos ir Berlyno atþvilgiu. Kada atvykau á Kaunà, sako þóltovskis, šios nuotai kos buvo kitokios, negu vëliau. Tai gi, per taip trumpà laikà jas fluktavo. Sausio mënesyje manyta, jos visa pasisako up tai, kad santykiai tarp Sovietø ir Pabaltijo valstybiø iki karo pabaigos nepasikeis à. Nebent vokieèiai ir sovietai pakeistø savo interesø sferas, ir tada Lietuva arba ir visos kitos Pabaltijo valstybës patektø vokieèiø átakos orbiton. Þinoma, tik nuo Berlyno ir Maskvos priklausys, ar panorës jie šiuos kraštus mëtyti kaip svi ediná iš rankø á rankas.

Taèiau pagal turimas vyri ausybës informacijas, to tikëtis nesà reikal o. Sovietai esà gan smarkiai sinteresuoti išlaikyti neseniai ásigytas pozicijas Pabaltijyje ir tikri ausiai nuo jø neatsakysi à savo noru. Ai šku, vokieèiai dėl dabartinës tarptautinës þadëties gerbs savo sutartis su sovietais, net ir tà, kuri buvo sudaryta Pabaltijo valstybiø reikal u.

Be to, tikėta, kad sovietai gerbsi à savo sutartis su Pabal -
tijo valstybėmis ir nestatysi à nauj ō rei kal avim ō.

Bet jau vasario mėnesyje kilo baimė, kad sovietai gal á
pasi rodyti nel ojal ūs. Vyri ausybė pradėjo bijoti, kad sovietai
artimi ausiu lai ku gal á pareikalauti nauj ō koncesij ō kari ni o
pobūdpi o, kaip pav. águl ō skai èi aus bei jose esamos kari uome -
nės padi dini mo. Taèi au lai kyta, kad Lietuvos padėtis esanti
geresnė, negu kit ō dviej ō Pabal tijo valstybi ō, nes manyta,
kad sovietai joki u būdu Lietuvos vi si škaì neokupuosi à. Mat,
voki eèi ai esà suinteresuoti tuo, kad Lietuva būdama Klai pėdos
uþnugari s, likt ō ekonomi škaì nepri kl ausoma, ir todėl nel ei si à
josi os sovietinti. Ryši um su tuo, vi ešpatauja ási ti ki ni mas,
kad reiki à bet koki a kai na si ekti palai kyti gerus santyki us
su voki eèi ai s, kuri e apdraudpi à Lietuvà nuo soviet ō pavoj aus.
Atsi þvelgi ant á tai, kad voki eèi ō susi domėj i mas Lietuva turi
ekonomi ná pagri ndà, vyri ausybė turi nti pi ldyti j ō ekonomi ni us
rei kal avim us, nors vi sa tai bl ogi na fi nansi næ krašto būkl æ.
Taèi au, nori nt i šgel bėti nepri kl ausomybės likuèi us, reiki a
mokėti uþ tai voki eèi ams.

Berods yra daug li etuvi ō, kuri e mano, kad voki eèi ai turá
daugiau šans ō karui lai mėti. J ō manymu, jau dabar reiki à
ási tei kti b ūsi maj am nugal ètoj ui, kad vèli au būt ō Lietuvai
geresni s. Pavyzdpi u turinti būti Ėekija, kuri os pasi davi -
mas padaræs tai, kad jos liki mas esàs nepalyginti geresni s,
negu Lenkijos. Þemai lankstanti s Berlyne ir spèli o jant tenai
vyri ausybės mi nti s, gali ma esà daug lai mėti. Taip esà el gi àsi
èekai ir slovakai, ir j i ems neperbl ogi ausi ai sekasi.

Prestonas tvi rti nàs, kad vyri ausybės sl uoksni uose netrūksta
supratimo, jog Lietuva gal èt ō i šsi gel bėti tik tada, jei gu
karas palaupt ō repi mus Sovietuose ir Vokietijoje. Taip gal -
vojanèi ō li etuvi ō simpatijos yra sàj ungi ni nk ō pusėje. Bet
Angli ja ir Pranc ūzija esanèi os toli, o sovietai ir voki eèi ai
arti. Tad Lietuva, būdama tarp voki eèi ō k ūjo ir soviet ō pri e -
kal o, turinti rodyti di del á nuol ai dumà Maskvai ir Berlynui ir
negali nti parodyti, jog gei dpi anti sàj ungi ni nk ō lai mėj i mo,
ko, pagal i au nel ei dpi à sau daugeli s kit ō neutral i ō krašt ō,
kuri e esà þymi ai maþi au eksponuoti.

Pól tovski o nuomone, panaši paþi ūra nesuti nkanti su Lietuvos

politiška Vilniuje, nes jei gu jos vyri ausybės sluoksniai matà krašto išgelbėjimą alijantø laimėjime, tai tada turi skaitytis su neišvengiama atgai vi ni mu Lenkijos, kuri netoleruosianti nesàmoni ngos šovini stinës politikos lenki škame Vilniuje. Jei gu vyri ausybė iš tikrøjø savo ateitá kuri anti alijantø laimėjimo išskai èi avi mu, tai jos politika Vilniuje pereina muoju laikotarpi u neturinti logikos. Esà, Lietuvi ø vyri ausybė ási tiki nusi, kad, nepi úrint karo rezultatø, sovietø teritorija visada skirs Vilniø nuo Lenkijos. Ši à išvadà Póltovski s gal èjæs padaryti jau Parypi uje iš pasi unti ni o Kl imo²⁸ podpi ø.

Prestono politinës nuomonës neteiki às didel ës reikšmës. Ji s gal ás sukurti operetà, bet neturàs në maþi ausi ø politini ø kval ifi kacij ø. Ši s simpatingas ir malonus þmogus esàs grei èi au ri botas.

Dël Vilniaus problemos vi skas rodà, kad tiek vyri ausybė, tiek vi suomenė esanti tvirtai nusi staèi usi, jog dabartinis laikotarpis labi ausi ai tinkàs Lietuvi ø aspiracij oms ávykdyti Vilniuje. Èi a di nami ka paþi úrose ir nuotai kose pasi rei ški anti vi en tame, kad kaskart labi au ási tvirti nàs ási tiki ni mas, jog Lietuvi ø tikslams realizuoti Vilniuje reiki à laupyti be atodai ros vi sas kelyje stovi niai s kli úti s. Pri e to skati nà ir net skubi nà vi enu balsu voki èi ai ir sovietai, tad nesà ko bijoti s bûsimosi os Lenkijos, kuri os atgai vi ni mas esàs, apskritai, abejotinas dalykas ir todël ši andien neturàs bûti á já kreipi mas dëmesys, darant realius politinius apskai èi avi mus. Tik toki oje ši esoj e Lietuvi ø politika Vilniuje ágyj anti savoti škos logikos.

Pri eškari nėje Lenkijoje, sako Póltovskis, buvæs ási tvirtinæs ási tiki ni mas, kad jei gu ne Reichas ir Sovietai, kurie visada kurstæ Lietuvà pri eš Lenkij à, santyki ai su lenkai s nebûtø buvæ tokie pri ešingi. Net trumpas pobûvis Lietuvoje áti ki næs Póltovská, kad ši paþi úra nebuvisi teisi nga. Anai pto l, sovietams ir voki èi ams nereik èj æ inspi ruoti Kaunui pri eš lenki škà politikà, kuri buvisi svarbi ausi as nepri kl ausomos Lietuvos programos pagrindas; Berlynas ir Maskva tik

²⁸ Petras Klimas (1891–1969), istorikas, Lietuvos diplomatas, 1925–1940 m. nepaprastas pasiuntinys ir igalio tas ministras Prancūzijoje.

i š p r i n c i p o p a r ė m ė n e i g i a m ė j o s n u s i s t a t y m ė L e n k i j o s a t p v i l -
g i u. D a b a r t i n i a i v o k i e ė i ø s o v i e t ø s k a t i n i m a i t a i k y t i V i l n i u j e
a š t r ø k u r s à s u t i n k à k u o p a l a n k i a u s i à d i r v à.

L i e t u v i ø t i k s l a i V i l n i u j e e s à f a n t a s t i š k i, o i š s k a i ė i a v i -
m a i l a i m ė t i l e n k ø v i s u o m e n ė p a r e m t i s v a i ė i o j i m a i s. K a s k a r t
d i d ė j a n ė i o s V i l n i a u s p r o l e t a r i z a c i j o s a k i v a i z d o j e, n e t l e n k ø
s a n a c i n ė v a l d p i a i m s i a n t i r o d y t i s v i s i e m s v i l n i e ė i a m s k a s -
k a r t g e r e s n ė, o k u l t ū r a i r p a p r o ė i a i s l i e t u v i a i n i e k a m n e u p -
i m p o n u o s i à. L i e t u v i ø a d m i n i s t r a c i j a d a r a n t i b a i s i a s k l a i -
d a s, k u r i ø n e t n e g a l i m e l y g i n t i s u l e n k ø v a l d p i o s k l a i d o m i s.
G a u n a m a s à s p ū d i s, k a d V i l n i ø u p ė m ė p u s i a u l a u k i n i a i p m o n ė s,
k u r i e r a n d à s a u m a l o n u m à n a i k i n t i v i s k à, k a d y r a v e r t i n g e s -
n i o. P a v y z d p i u i, i š p r o f. J a g m i n o²⁹ a t s k a i t o m y b ė s e s à m a t y t i,
k a d j i s n e m o k a e l g t i s s u s u d ė t i n g a i s l i n ø a p d i r b i m o f a b r i k o
a p a r a t a i s, k u r i u o s p a g r o b ė, t u r b ū t, t a m, k a d s u n a i k i n t ø.
O b a n d y m a i p r i m e s t i V i l n i u i l i e t u v i ø k a l b à e s à t i e s i o g j u o -
k i n g i. P a k a n k a p a s a k y t i, k a d b r e t o n a i t u r ė t ø d a u g i a u d a v i n i ø
p r i m e s t i s a v o k a l b à A n g l i j a i. L i e t u v i ø e k s t e r m i n a c i n ė p o l i -
t i k a i r b r u t a l ū s p o l i c i n ė s p r i e s p a u d o s m e t o d a i t i k g r ū d i n s i à
V i l n i a u s l e n k i š k u m ė v i s a i t a i p p a t, k a i p t a t a i b u v o r u s ø
j u n g o m e t u. L e n k ø v i s u o m e n ė j e a u g s i a n t i p a n i e k a p m o n ė m s,
k u r i e, p o s o v i e t ø i r v o k i e ė i ø p r i e d a n g a, n o r á s u n a i k i n t i
l e n k i š k u m ė V i l n i u j e i r s t e n g i à s i s u m i n d p i o t i l e n k ø t a u t i n ė
g a r b ė.

T u o t a r p u e s à s k i t a s p a v o j u s. S u p r a n t a m a s d a l y k a s, k a d V i l -
n i u j e g a l i m a t i k ė t i s r i m t e s n ė s, n e g u i k i š i o l, k o n s p i r a c i n ė s
a k c i j o s i r t o k i ø a r k i t o k i ø n a u j ø p r i e š l i e t u v i š k ø p a s i r e i š k i m ø
[p a b r a u k t a o r i g i n a l e]. I r v i e n a s, i r k i t a s g a l á l e n g v a i t a p t i
n a u j ø s u ė m i m ø i r n a u j ø r e p r e s i j ø p r i e p a s t i m i. K a i p p a p r a s t a i
t o k i a i s a t v e j a i s a t s i t i n k a, a u k o m i s t a p t ø v e r t i n g i a u s i t a u -
t i n i a i v i e n e t a i. L e n k i j a d a r p a r e i k a l a u s, k a d v i s i V i l n i a u s
l e n k a i, g a l á n e š i o t i g i n k l à, n e s i g a i l ė t ø s v e i k a t o s i r g y v y b ė s
t ė v y n e i [p a b r a u k t a o r i g i n a l e], t a d r e i k i a j u o s i š l a i k y t i i k i
t o l a i k o, k a d m ū s ø v y r i a u s y b ė p a š a u k s p r i e v e i k s m o. K o l k a s
d a b a r r e i k i a l a i k y t i s r a m i a i [p a b r a u k t a o r i g i n a l e], n e v i e n
t i k d ė l l i e t u v i ø s a u g u m o o r g a n ø. V i l n i u j e d a r e s à s o v i e t ø

²⁹ Janusz Jagmin (1896–1948), lenkų agronomas, 1928–1939 m. profesoriavo Stepono Batoro universitete.

politinės policijos valdininko, net ir Gestapo agento. Bolševikams reikalaujant, lietuviai suėmė ar išsiuntė iš Vilniaus visą eilę asmenų.

Esà þiniø, kad vokiečiai okupuotoje Lenkijoje norá surengti sukilimà, kad geriau išgaudytø ir išnaikintø aktyvius gaisrus. Tad reikia bijotis, kad sovietø lietuvio bendrovė Vilniuje, ar vokiečių prikalbėta ar pati savaimė, nesugalvotø tokios pat taktikos. Póltoviskis pranešæs vyriausybei Angers, kad reikia dėl to áspėti tiek lenkø višumenæ Vilniuje, tiek ir visame krašte apie gresiantá pavojø ir būtina reikalà laikytis rami ai. Iš savo pusės jis padaræs Vilniuje irgi atitin kamø þygiø. Áspėjinejæs, kur tik galėjæs, kad lenkai nepasiduotø eventualioms provokacijoms.

Lenkø višumenė turinti laikytis drausmingai ir visiškai klausyti Angers vyriausybės [pabraukta originali e]. Deja, kaip tatau gen. Sikorski³⁰ konstatavo savo pranešime tautinės tarybos posėdyje pirmomis karo dienomis, pilsudskiniøkø tarpe esà tokio, kurie nenori klausyti legalios vyriausybės ir norá veikti patys [pabraukta originali e]. Taiau pilsudskiniøkø taip nekenèianti višumenė, kad jie galá veikti tik saviškiø tarpe. Vyriausybė padèianti visas pastangas, kad sudraustø bet kokià seperatinæ akcijà. Savo tarpe ji turinti keletà sàþini ngø ir blaiviø pilsudskiniøkø su gen. Sosnkowskiu priešakyje, kurie surasià bødà tokiai akcijai sudrausti.

Lenkø patriotai Vilniuje, kaip neabejotiniai ir vi surki tur, pergyvenà moralines kanèias. Kad galëtø jie perkæsti baus bandymo laikotarpá, kurá likimas skyrè, reikia trijø dalykø. Pasi tikėjimo savo tauta ir jos vadais. Tikėjimo, jog laimæs alijantai, šalia kuriø kovos lenkø armija. Jei gu šiø dalykø nebûtø, lenkus apimtø beviltiškumo jausmas, nusimnimas ir apatija. O tada priešai turëtø lengvà kovà, nes lenkams pritrùktø jægø gintis. Treèias dalykas esàtas, kad reikia, jog lenkø širdyse liepsnotø meilė tèvei.

Deja, Vilniuje pasitai kà reiškinio, kurie silpni na, ypaè maþai inteligentiškø þmoniø tarpe, pasitiki jima savo tauta.

³⁰ Władysław Sikorski (1881–1943), generolas, 1939–1943 m. Lenkijos egzilinės vyriausybės premjeras.

Tatai vyksta dėl šių priežasčių. Pirmoji grupė, kuri yra susibūrusi prieš laikraštį „Gazeta Codzienna“, smarkiai šmeižia Lenkų katastrofos kaltininkus. Juos apkalta no gen. Si korsi o vyriausybė, ir tie, kuriuos pasiekė teisinga atgimusi os Lenkijos ranka, bus atitinkamai nubausti. Šių kaltininkų smerkimo podpi ai yra savaimė suprantami kiekvieno Lenko lūpose, tačiau blogai, kad „Gazeta Codzienna“ mato juos vi sur: ne tik sanacijos valdžioje, bet ir opozicijoje, kuri, jos manymu, tingėjusi „smerkti nuosegi nuose“, užuot siekusi prievarta nuversti poge gupiną reprimą; vi suose vi suomenės sluoksniuose, kurie esą toleravę piktą, užuot kėlę maištą. Kai kurie sanacijos puolimai turi paskvilio pobūdį Lenkijos sąskaiton. Kaltinimai, nukreipti prieš reprimą, yra taip suformuluoti, kad jų atakoje ypač maži politiška i šsilavinę protai bendrina kaltę ir atsakomybę dėl Lenkų tragedijos: supuvęs buvo ne tik viešpatavęs reprimas, bet ir visas politinis Lenkų pasaulis; demoralizuota pasirodė ne tik legiono klinka armijoje, bet ir visas kariškas korpusas, apgavusios baissai ne tik viršūnės, bet ir visa biurokratija ir pan. Pagaliau, ypač maži au kritinguose protuose, kylanti mintis, kad lenkai prapudę Lenkiją. Tokia mintis yra baiss kiekvienam patrijotui, o visus lenkus veikia slėgimai, palaukdama pasitėjimą savo tauta. Pól tovskis ásitikinęs, kad tautiečiai jauėi à di del á palengvėjimą, kada jiems aiškinama, jog lenkai anaiptol nesą savo tautos laidotojai. Sanacijos nuskaltimai yra neginjami, bet, nepriklausomai nuo to, ki eno rankose būtø buvusi Lenkijos valdžia, negalima buvo jos išgelbėti tuo metu, kada iš Vakarų uப்புolė ją di dpausia pasaulyje kariška galybė, o jos Rytø kaimynas ásmėgė á jos nugarà savo kalvijà.

Šis reikalas turas pri ncipi nės reikšmės. Pól tovskis pasiūlysi à Angers, jog pamokyto vi sà Lenkų spaudà ir visus vadovaujanėius vi enetus vi suomenėje, kad taip traktuoti prieškarinės Lenkijos ir jos katastrofos priešastis negalima, nes tatai gal á palaupti pasitėjimą savo tauta ir paskleisti defetizmà. Nes kas gi lenkams beliktø, atėmus šà pasitėjimą, ypač jei gu karas, kaip atrodo, užsi tæstø ilgai.

„Gazeta Codzienna“ nusi statymas dar blogiau veikia Kaunà, negu Vilniø, nes Kauno Lietuvoje tautiečiai skaità Lietuvio

spaudà, kuri vis šaukianti, kad patys lenkai esà kalti dėl savo tragedijos. Šios tezės patvirtinimas lenkø spaudoje sklaidėsi į jos teisingumą.

Tuo tarpu dėl „Gazeta Codzienna“ kraštijos krypties, Póltovskis negalės pasakyti nielogo, nes „krajowcø“ ideologija, taip pat kaip ir lenkø nacionalizmas, yra šovinizmu persunkusios lietuviø valstybės ampinas priėšas.

Dėl „Dzien Polski“ redaktoriø nesutarimo, išklusės abi šalys, Póltovskis sakosi pasmerktø Paškeviėiø³¹ ir Majevská³². Neátariàs jø taip, kaip kai kurie asmens, dėl bliogausiø dalykø, taėiau sutinkàs, kad vertas yra baismės būdas, kuriuo jie ásigijo laikraštá, esantá viešá nuosavybę.

Kiek Póltovskis esàs ásitikinæs, kad lietuviø siekiamulenkinti Vilniø duos minimalius vaisius, tiek bijàs, kad lietuvinimo procesas Kauno krašte padarys às þymá paþangà. Tiesà sakant, lenkø kalba esanti vis dar kai kuriuose apylinkėse ir miestuose paplitusi. Taėiau buvæs paimformuotas, kad antroji medaliopusė esanti ta, jog kaskart sutinkama daugiau þmoniø, kurie, nors ir naudojami šalia lietuviø kalbos savogimtája lenkø kalba, bet jauėi asi lietuviai. Ėia esàs panašumas su Klaiþėdos lietuviais. Reikia bijotis, kad tokie þmonie dabar smarkiai gausėià. Daugelá nuogalutiniø sulietuvėjimo sulaikiusi nuovoka, kad lenkø tauta turinti nuosavà savo valstybę. Ir priklausti šiai tautai nesanti gėda. Tuo tarpu šiandien, kada lietuviai turá tokia mūsø tautos paikinimo ir šmeiþimo dirovà, gausėiàs lenkø pabėgėiø skaiėius. Ypaė, kad priklausymas jai updaràs dabartinu metu, daugiau negu kitados, daugelá gyvenimo galimumø.

Póltovskis þinàs, kad jau seniai lenkø švietimo veikla Lietuvoje buvusi suvesta prie tokio minimalumo, jog visiškai jos updraudimas visai maþai tepablogintø padėtá. Tik du veiksniai veikã naudingai lenkiškumo išaikymui: lenkø radijas bei „Chata Rodzienna“³³, pasiėkianti lenkø pastogæ. Kada nutilo lenkø radijas, o „Chata Rodzienna“ buvo updaryta, lenkai Lietuvoje

³¹ Bohdan Paszkiewicz (1892–1982), laikraštinkas, Kaune ėjusio „Dzień Kowienński“ (nuo 1935 m. „Dzień Polski“), redaktorius.

³² Józef Majewski (1905–1984), laikraštinkas, Kauno lenkų veikėjas, lenkų spaudos leidėjas.

³³ 1923–1940 m. Lietuvos leistas lenkų savaitraštis.

netekæ vi eni ntel i ø šal ti ni ø, i š kuri ø pl aukæs á juos lenki šku-
mas. Esanti dar Lenkø úki ni nkø sàj unga. Jei gu ši organi zaci ja
nesanti updaryta, tai tik dėl to, kad jos veikla labai menka.
Ji tenki nasi tik kredi tø teiki mu úki ni nkams. Jei gu ji parodytø
bet koki à organi zaci næ papangà, tai tuoj au bûtø updaryta.

Janëvski s³⁴ manàs, kad jam dar gal bût pavyksi à, dėl paþi n-
ëi ø su premjeru Merki u i šgel bëti „Chatà“. Pól tovski s taèi au
suti nkàs su nuomone tø, kuri e, kai p pavyzdþi ui Mi rovski s (Lenkø
banko di rektori us), tvi rti nà, kad „Chata“ updaryta gal uti -
nai. Þlugus Lenkø val stybei, vyri ausybë, kuri mokëj usi varyti
ekstermi naci næ poli ti kà, nusprendusi su di desne energi ja ir
neatsi þvel gi mu nai ki nti Lenki šku mà ti krojo je Li etuvo je tuo
metu, kada tai gali daryti vi si škai nebaudþi amai.

Vi eni ntel i s dal ykas, kurá gali ma bûtø padaryti Lenkø vi suo-
menei Kauno krašte, tai pašalinti suskilimà, kuris pasi da-
ræs pravedus Katelbachui³⁵ jame garsi ø Drimerio „reformø“,
kuri os upsi eni ø Lenkø tarpe pasëj usi os tik sumi ši mà ir nepa-
si tenki ni mà. Pal i atyvas ši a kryptimi esàs naujai sudarytas
komi tetas, kuris turi mø gal imumø ri bose turàs di rbt i vi suo-
menës konsol idaci jos labui ir apgalvoti, koki u būdu sudaryti
jo vyri ausi à organi zaci jà, kuri turëtø vi suoti nà pasi ti kë-
jimà. Teg u vi suomenë turi nti bent tà sati sfakci jà, kad jai
vadovauja þmonës, verti pagarbos ir turá kapkoki us vi suome-
nës nuopel nus. Padràsi ni mo ir paguodos þodþi ai toki ø þmoni ø
pasakyti tauti eèi ui, kuris ástotø á savo neveikli à kul tū-
ri næ ir švi eti mo organi zaci jà, tikri ausi ai bûtø vertingi ir
paskl i stø toli au.

Nerei ki a bûti pesi mi stu, kad pri ei tum i švadà, jog Lenkø
turtui Kauno Li etuvo je gresi às rimtas pavoj us.

Pól tovski s sakosi Kaune turëj æs du pasi kal bëj i mus su Upsi e-
ni ø Rei kal ø Mi ni stru³⁶, kuri am jis pasakæs, kad mi ni strà
Zal æská³⁷ charakteri zuoj às vi sø pi rma poli ti ni s real umas, ir

³⁴ Kazimierz Janczewski (1878–1959), Lietuvos lenkų vienas žymiausių veikėjų, 1919–1925 m. Kauno miesto tarybos narys.

³⁵ Tadeusz Katelbach (1897–1977), lenkų politikas ir laikraštlininkas, ketvirtajame dešimtmetyje Kaune palaikė neoficialius Lenkijos kontaktus su Lietuvos vyriausybes atstovais.

³⁶ Pasikalbėjimai, matyt, vyko su tuometiniu Lietuvos užsienio reikalų ministru Juozu Urbšiu (1896–1991).

³⁷ August Zaleski (1883–1972), diplomatas, 1926–1932 m. Lenkijos užsienio reikalų ministras, 1939–1941 m.

leidæs jam suprasti, kad dël dabartinës Lenkijos padëties, Lietuvos atþvilgiu jis nepareiðkiæs jokio reikalavimo. Jis manæs, kad pokariøjë mûsø dalies Europos struktûroje Lietuva bûsianti reikalingas veiksny. Taèiau jis esæs nusi statæs, jog Lietuva tiek savo úpsieniø, tiek vi daus politi koje, turësi anti árodyti savo gerà vali à Lenkijos atþvilgiu.

Taip pat Þóltovski s papymëjæs, kad Lietuviai turëjæ vi sus davi ni us lenkø vi suomenës simpatijoms lai mëti Vilniuje, taèiau ši à progà vi siðkai niekai s pavertæ.

Kai mi nistras pareiðkæs nepasi tenki ni mæ, kad vyri ausybe Angerse varanti propagandà prieð Lietuvà, Þóltovski s atsakæs, jog Lietuvio politika Vilniuje turi nti sukelti lenkø vyri ausybes reakcijà. Bûnà atsi tiki mø, kada propaganda negali bûti niekuo ki tu, kaip kri ti ka.

Po karo Vilni us turësi às grãpti tei sëtam savi ni nkui. Lietuviai gal á svajoti, kad šà mi està i šlai kysi à. Bet vi s dël to, jei gu turá sveikà protà, tai neturá galvoti, kad Lenkija rami ai þi úrësi anti á pastangas i šnai ki nti lenki škumà Vilniuje. Jei gu lenkø vyri ausybe nepasi prie šintø tam su rei ki ama energija ir lei stø tenai nai ki nti lenki škumà, bûtø nušluota nuo politi ni o gyveni mo pavir ši aus.

Lietuvi ai esà nusi statæ i šnai ki nti lenki škumà Vilni aus ir Kauno kraštuose, o paskui pal ai kyti gerus santyki us su lenkø vyri ausybe. Svarbi ausi as Lietuvio vi daus politi kos motoras buvo ir yra kova su lenki škumu. Lietuviai net i šbrauki à Lietuvos lenkø praeit à, nevengdami net prasèi ausi ø istorijos klastojimø. Kovoja ir šmei þia lenkø kul tûrà, kuri di del ia dalimi yra jø paèi ø kul tûra, kaip liudij às apie tai Micevi èi aus, Opeški enës, Kraševski o³⁸ ir kit. kul tas. Juoki n gas noras pasi savi nti ši uos þymi us þmones, pri si dengus pretekstu, kad jie esà sulenkëjæ Lietuviai, nè kiek nekei èi às reikal ø padëties. Kaip Lietuviams yra arti ma lenkø kul tûra, be ko ki ta, árodàs ir lenkø filmø pasi sekimas, nepi úri nt šovini stø protesto ir pasi pi kti ni mo šauksmø. Daugel is vie

užsienio reikalų ministras gen. W. Sikorskiø egzilinëje vyriausybeje.

³⁸ Adam Mickiewicz (1798–1855), Eliza Orzeszkowa (1841–1910) ir Józef Ignacy Kraszewski (1812–1887) – žymūs lenkų rašytojai, kurių literatūrinëje veikloje atsispindëjo Lietuvos istorijos ir buities tematika.

tos Lenkø atkreipæ Pól tovskio dëmesá á tai, kad prasèi au-
sia Lenkø filma daug daugiau sakanti lietuviams, negu panaši
voki eèi ø ar amerikieèi ø. Kliûtys statomos Lenkø kultûrai,
kuri giliai ási šaknijusi lietuviø tarpe, esanèi os dirbtinos
ir seniai bûtø sugriuvusi os, jei gu kiekvienas prolenki škø
simpatijø pasi rei ški mas nebûtø laikomas tiesiog išdavi mu,
o susidomėjimas Lenkø kal ba – baustinu dalyku. Esà, nepri-
klusomos Lietuvos literatûra pasi þymi nti tiesiog išimtinu
neprodukti ngumu, nors vyri ausybë nesigailinti paramos. Pól-
tovskio manymu, tai esà galima paai škinti tuo, kad ji sten-
gi asi nutraukti ryšius su lenki škomi s tradicijomis ir ieško
svetimo pavyzdþi ø net sovi etuose.

Pól tovskio ási tiki ni mu, atgai vinta Lenkija negal èsi anti
toleruoti tokios Lietuvos, kuri atkakliai laikysianti len-
ki škumo nai ki ni mo poli ti kos. Tik li ovus kovoti su lenki škumu
Kauno Lietuvoje, gal ètø susidaryti pagrindai geri ems Kauno
ir Varšuvos santyki am pal ai kyti. Lenkija turèsi anti rei ka-
lauti pašalinti iš val dþi os tauti ni nkø kli kà [pabraukta ori-
ginale], kuri jau eil æ metø kovoje su lenki škumu mato svar-
biausi à tautinës ir val stybinës Lietuvos tiksl à ir seniai
jau skleidþia jauni mo tarpe neapykantà visam, kas yra len-
ki ška. Joki os lietuvi ø uþsi eni ø poli ti kos vadovø dekl araci-
jos dël bi èi uli ško kaimyni ni o sugyveni mo su Lenkija neturè-
si anèi os joki os vertës tol, kol Lietuva nenutrauksianti savo
priešlenki škos vi daus poli ti kos. Kol tai nebûsi à padaryta,
ji kiekvi ena proga darysianti sàmokslus prieš Lenkij à su
kiekvi enu jos priešu, kaip tatai buvæ per paskuti ni uosi us
20 metø.

Pilsudskio taktika, toleruojant priešlenki škà Lietuvos
šëlimà tikintis, kad kada nors ji susiprasi anti, padariusi
tai, kad brolis pavirtæs atkakliu priešu. Tiesiog neáti kè-
tinas dalykas, kad didel è val stybë leistø tokiam rei ši-
ni ui ávykti per mapà kaimynà. Tatai geriausiai árodà, kiek
Pilsudskis nebuvo val stybës vyras. Istori joje jis bûsi às
minimas, kaip fantastas, kuris poli ti koje vadovavosi sva-
jonëmis. Pagaliau ir po jo mirties nebuvo pradëta reali
poli ti ka, nes ulti matumas, kuri uo rei kal autà di plomati ni ø
santyki ø, buvæs absurdas [pabraukta originale]. Dël toki o

tiksl o negalima buvæ kel ti triukšmo vi same pasaul yje ir ási - pykti Prancúzijai ir Anglijai. Reikjæ bent išrei kal auti , kad bûtø Liautasi spausti Lenkø mapumà. Jei gu ne išsi blaš - kymas Lietuviø, tai ul timatumas bûtø apjuokæs Lenkij à paèi ø Lietuviø akyse.

Pri ešli enki ška propaganda, kuri à su toki u atkaklumu ir kon - sekvencija Kaunas varæs ir tarptautinèje dirvoje, iš Lenkø pusës suti kusi tiek menkà pasi pri ešni mà, kad net kai kuri ose pal anki ose Lenkams val stybèse susi darè nuomonè, jog Lietuvi ø tezës yra teisi os. Kai p gi gal èjæ bûti ki tai p, jei gu pavyz - dþi ui toks Prestonas pati es Þól tovski o kl ausi a, kai p yra paga - liau su Micekvi èi um, kuri s Li etuvà vadi næs tøvynà.

Anot Þól tovski o, gerai , kad Lenkø propaganda li ovèsi Li etuvà pal anki ai traktavusi . Paskuti ni ame vyri ausybës i nformaci ni ame bi ul etenyje kal bama tiesi og api e Lietuvi ø okupacij à ir tenai tai komus barbari škus metodus. Tik Lenkø vyri ausybè savo pro - pagandi ne akcija, vadi ndama teisi ngu vardu Lietuvi ø el gesà, bei alijantø spaudoje besi rodà toki e strai psni ai , kai p lai - krašti s „Victoire“, gali , kai p šal tas vanduo, paveikti ákai - tusi as Lietuvi ø šovi ni stø gal vas.

Lenkijos propagandos mi ni sterija turi nti pasi stengti , kad rimtuose prancúzø ir anglø lai krašèi uose si stemi ngai bûtø regi struojami pri ešli enki ški Lietuvi ø þygi ai Vil ni uje bei patys charakteri ngi ausi jø turètø bûti aptarti speci ali uose strai psni uose. Pati ems sti pri ausi ems argumentams pri kl au - sytø tvirti ni mas, jog alijantai dėl to kovoj à, kad niekas po karo negal ètø tai kyti toki os poli ti kos, kai p Lietuvi ai Vil - ni uje. Panašus argumentas turás Lietuvi us sutriuški nti ir ágàsdi nti .

Þól tovski o manymu, po karo atgi musi Lenkø val stybè, turi nti Li etuvà pastatyti toki os al ternatyvos aki vai zdoje: arba vi sai išsi þadèti pri ešli enki škos poli ti kos, arba kuo labi ausi ai ási - pykti Lenkij ai. Pir mu atvej u, Lietuvi ai rasi à Lenkuose geri ausi us bi èi ul i us, antru – ási gysi à nepermal daujamà pri ešà, kuri s dèsi às vi sas pastangas, kad išgydytø Li etuvà vi enà kartà vi sam amþi ui nuo pri ešli enki škos manijos. Kol kas turá bûti kuo pl a - èi ausi ai išnaudoti propagandi ni ai gal imumai tam, kad pri verstø Li etuvà skai tyti s su Lenkais ir atsiskyti nuo provokaci nës

politikos Vilniuje, kuri skaudpi ai palieèi anti vi etos lenkus. Nors vi ename krašto kampelyje lenkø likimas turàs bûti paken-
èi amas.

Si ùl è bendradarbi auti propagandos sri tyje

Teko patirti, kad prof. A. Þóltovskis, i švapi uodamas i š Lietuvos, kai kuriems þymesni ems vi etos lenkams yra pasi ùl æs bendradarbi auti propagandos sri tyje. Tø asmenø buvo prašoma ši ø dal ykø:

1. Rašyti i š Lietuvos korespondenci jas, kuri as propagandos mi ni steri ja panaudosi anti lenkø bei santarvi ni nkø spaudoje.

2. Si østi á Angers kie k gal i nt daugi au pavardþi ø ir adresø tø lietuvi ø, kurie esà pal ankûs angl ams ir prancûzams. Ji ems bûsi à si unti nêjami lai škai, pasi rašyti kuri o nors þy maus lenkø, angl ø ar prancûzø poli ti ko bei moksl i ni nko. Lai škuose bûsi anèi os nurodi nêjamos lietuvi ø poli ti kø klaidos ir j ø pasekmës.

3. Kuri ame nors lietuvi ø lai kraštyje mēgi nti strai psni ai s árodi nēti, kad klystama gal voj ant, jog Lenki jos katastrofa ávykusi dėl trūkumo poli ti ni o apdai rumo, real ybës paj uti mo ir tt.

Uþ toká darbà, anot Þóltovskio, lenkø propagandos mi ni steri ja atsi lygi ntø.

Vi sà ši tà medþi agà bûsi à gal i ma si østi per Mykol à Ti škevi - èi ø³⁹, gyvenantá Vil ni uje. Ti škevi èi us èi a pal i ekàs Þóltovski o vi etoje. Jam esàs uþti krintas susi si eki mas su Angers di pl oma- ti ni u kel i u per angl ø pasi unti nybæ.

Pagal i au Þóltovskis parei škæs savo pasi tenki ni mà, kad jau i švykstàs, nes api e jo buvi mà Lietuvoje pl aèi ai supi nota ir jis tapæs general i ni u i þdi ni nku: beveik vi si pabēgēl i ai pra- dēj æ á j á krei pti s pašal pø rei kal u.

³⁹ Michał Tyszkiewicz (1903–1974), grafas, dvarininkas, Vilniaus lenkų veikėjas, 1940 m. priėmė Lietuvos pilietybę, po sovietų okupacijos areštuotas, išsiųstas į Liublianką, 1941 m. paleistas, dirbo W. Sikorskio vyriausybės diplomatinėje tarnyboje Teherane.

Póltovskio siuntėjai norėto, kad jis dar sugrąptø á Lietuvà, bet tatai ávyksi à ne anksèiau, kaip birþelio pradþioje. Tikásis gauti i r ávaþiavi mo vi zà.

[parašas]

Aug. Povilai ti s
Departamento Di rektori us